

Особливості інформаційної структури іменної фрази у давньоанглійській мові

Д. О. Вольницька

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Анотація. Стаття присвячена аналізу структурних особливостей іменної фрази, а саме DP, у давньоанглійській мові крізь призму інформаційної структури речення. Автор статті висвітлює вживання базових моделей іменних фраз на матеріалі давньоанглійських писемних пам'яток. Використовуючи процедурний апарат інформаційної структури речення, проілюстровано іменні фрази та їх інформаційне навантаження. Автор окреслює сучасні тенденції у вивченні інформаційної структури речення в історичній площині, новітні генеративні підходи до визначення головних компонентів інформаційної структури речення, зокрема фокусу та топіка.

Ключові слова: іменна фраза, інформаційна структура речення, детермінантна фраза, топік / фокус, актуальне членування речення.

У призмі сучасних лінгвістичних досліджень провідне місце належить вивченню синтаксичного устрою мови. Посиленим інтересом до проблем синтаксису англійської мови у діахронії та синхронії позначені праці низки вчених: І. Р. Буніатова, Д. Денісон, Д. Лайтфут, Дж. Міллер, О. М. Мороховський, О. І. Смирницький, Г. П. Почепцов, Е. Траугот, О. Фішер, Р. Хог та інші. Істотний внесок у розвиток мови був зроблений Н. Хомським та його прибічниками (А. Редфорд, Т. Рейнхарт, М. Халле, Л. Хегман).

Серед численних досліджень у царині мовознавчої науки актуальними та нерозв'язаними залишаються питання про будову речення та його складових, зокрема іменної фрази. Структурні особливості, функції та інформаційне навантаження іменної фрази в історії англійської мови є малодослідженим, а відтак потребує нового висвітлення.

Мета розвідки полягає у аналізі досліджень особливостей давньоанглійської іменної фрази в інформаційно-структурній парадигмі.

У більшості мов світу одним із головних факторів, що впливає на поверхневу структуру порядку слів є інформаційна структура речення (ICP), яка передбачає вивчення відносин між смисловими групами. Об'єктом таких пошуків є структурування дискурсу за принципом нової / відомої інформації, топіка / коментаря, фокусу / фону. Розвідки у царині ICP стають все більш вагомими, оскільки вивчення такого феномену допомагає вирішити наріжні проблеми прагматики, семантики, дискурсу.

Інформаційна структура допомагає пояснити, чому люди виголошують свої думки різними способами. Наприклад, спікер може сказати:

- (1) *The dog chased the cat.*
- (2) *The cat was chased by the dog.*
- (3) *What was chased by the dog was the cat.*

Фразу *the cat* можна замінити іншими словами "*The fluffy creature who drank my milk*" або просто на займенник *it*. Усі вище зазначені приклади описують одну й ту саму ситуацію і вони є прагматично доречними у різних контекстах.

Вчені-лінгвісти погоджуються, що лінгвістична форма змінюється пропорційно інформаційним міркуванням, включаючи намір мовця, бажання наголосити що є важливим, новим чи відомим у його повідомленні.

З виникненням Празького лінгвістичного кола, очолюваного В. Матезіусом, якого вважають 'батьком' інформаційної структури, розпочалися дослідження у галузі ICP [13]. Науковець замінив психологічні терміни 'психологічний підмет' і 'психологічний присудок' Ганса фон дер Габеленца на "тему" та "рему" [8]. Згідно В. Матезіус, тема – це те, "про що є речення", а рема – це те, "що сказано про тему". Таким чином, В. Матезіус ввів поняття "актуальне членування речення" (*actual division of the sentence*). Цей термін В. Матезіус пояснював як членування ситуативного характеру, тобто у момент спілкування, враховуючи конкретну ситуацію [14, с. 79-174]. Вчений дійшов висновку, що базовими компонентами актуального членування речення є основа висловлювання, тобто те, що є відомим в конкретній ситуації або може бути легко доступним для розуміння зі слів мовця, і ядро висловлювання, тобто те, що мовець інформує про основу.

Подальше просування ICP міститься у доробках представників Празького кола Е. Бенеша, Ф. Данеша, Я. Фірбаса та інших, але у новому відображенні під назвою "функціональна перспектива речення". Я. Фірбас інтегрував поняття "теми" і "реми" у теорію динамічної комунікації (*theory of*

dynamic communication), де тема є "елемент речення, що несе найнижчий рівень комунікативного динамізму у реченні", а рема є важливою частиною речення, що "просуває комунікацію вперед"[9].

М. Хеллідей вперше ввів поняття "інформаційна структура" (*information structure*). На його думку "тема – це точка відправлення мовця, яка знаходиться на початку інформаційної одиниці і може виражатися одним чи багатьма словами" [11, с. 64-79]. Рема є доповненням до теми. У. Чейф представив лінгвістиці поняття "інформаційне пакування" (*information packaging*) [5]. Пакування інформації означає задовольнити миттєві комунікативні потреби співрозмовників, тобто оптимізувати форму повідомлення з ціллю, що повідомлення буде зрозумілим адресатом у його поточному стані. На перший план У. Чейф виносить саме передачу повідомлення, а вже потім його суть [5, с. 27-28]. Вчений виділив дану (стару) та нову інформації. Дана інформація (або стара) репрезентує знання, котрі мовець передбачає активувати у свідомості адресата у момент висловлення; а нова інформація розуміється як те, з чим мовець знайомить слухача вперше. На думку Е. Прінс, інформаційне пакування у природній мові відображає гіпотези адресанта стосовно стратегій, вірувань та припущень адресата [16, с. 224]. Е. Прінс вважає ідею У. Чейф щодо розмежування старої та нової інформації, однак вважає, що двошляховий поділ інформації на відому та нову є недосконалим. Натомість вона пропонує власний варіант розгляду проблеми: таксономія удаваної проінформованості, так звана підготовча шкала для упорядкування об'єктів від більш до менш знайомих. Ця шкала трансформується у матрицю комплексних дихотомій, що класифікує інформацію, представлену у висловлюванні, у межах двох чітких поділів: відома / нова для дискурсу і відома / нова для слухача [16]. К. Ламбрехт вважає, що інформаційна структура – це "система опцій, яку граматика пропонує мовцям з метою вираження пропозиційного змісту у різних граматичних формах за певних дискурсивних обставин" [13, с. 13]. Крім того, ідея інформаційного пакування була відзначена у працях Е. Валлдуві, який виділяє фокус-фон і топік-коментар [17]. Наприклад:

(4) *What does Ellen eat?*

Топік-коментар і фокус-фон структура (табл. 1):

Табл. 1

топік	коментар	
Ellen	eats	apples
фон	фокус	

У прикладі (4) ім'я *Ellen* вводиться як топік і фокусується на об'єкті, який вона їсть. Присудок *eat* є і частиною коментаря, і частиною фону. Е. Валлдуві пропонує основний поділ на фокус і фон, який він ділить на зв'язку (*link*) і залишок (*tail*). Проілюструємо на прикладі(табл. 2):

Табл. 2

Зв'язка	Залишок	Фокус
<i>Ellen</i>	<i>eats</i>	<i>apples</i>

Таким чином, думку Е. Валлдуві про інформаційне пакування можна зобразити наступним чином (Рис. 1):

Рис. 1 Схема інформаційного пакування за Е. Валлдуві

Е. Валлдуві заявляє, що інформаційне пакування не впливає на умови правдивості висловлювання, наголошуючи, що "пропозиційний зміст висловлювань може бути однаковим, однак вони не несуть однакою інформацію" [17, с. 1-2].

Розглянемо ще один сучасний підхід до тлумачення ІСР – когнітивний, яскравими представниками якого є Дж. Гундель, О. Бехайгель. Прибічники когнітивного підходу розглядають ІС у термінах концептів. Дж. Гундель вважає, що ІС є ярликом для величезної кількості різноманітних концептів, які частково перетинаються або поєднуються у тексті [7]. У працях О. Бехайгеля наголошується, що відомі концепти передують новим. Таким чином, відбувається структурування слів, де відома інформація знаходиться перед новою. Це називають інформаційним принципом або принципом кінцевого фокусу.

На думку Х. Кларк та С. Хевіленд відома інформація є такою, яку мовець вважає відомою для слухача і визнає істинною. Натомість нова інформація є невідомою для нього [8].

Прибічники генеративного підходу використовують термін ICP для позначення особливостей репрезентації топіка-фокусу на синтаксичному та просодичному рівнях. Топік зазвичай розуміють у такий спосіб: 1) відома частина речення; 2) точка відліку речення; 3) про що йде мова в реченні. При дефініції топіку ми розуміємо його як інформацію, відому з контексту, а фокус асоціюємо з новою. Н. Хомський, який є провісником програми мінімалізму, генеративізму, розглядає інформаційну структуру у контексті глибинної та поверхневої структур. Саме на глибинному рівні визначається значення речення. Науковець розглядає дане-нове або у його термінології пресупозиція-фокус. Н. Хомський визначає фокус як "фразу, що містить інтонаційний центр" [6, с. 91]. Все, що не містить фокус називають пресупозицією (топіком).

Ранжування інформації у реченні впливає на її сприйняття та розуміння адресатом. Висуваючи відому інформацію у препозицію, адресант надає можливість адресату зрозуміти краще та легше відому інформацію. Спираючись на логічні закони та структурування інформації, адресат ґрунтовніше та глибше засвоює нове, за умови що існує зв'язок з інформацією, яка вже відома. Цей тип організації можна вважати ланцюговим, де кожен зв'язок у ланцюгу пов'язаний одночасно з попереднім, а також і з наступним. У лінгвістиці це репрезентовано ланцюгом інформації, у якому відоме поєднане з новим. Усі речення повинні слідувати за попереднім і підпорядковуватися двом правилам:

1) речення мають починатися з інформації, яка вже представлена слухачеві. Це досягається шляхом винесення слів чи фраз з попереднього речення у препозицію наступного;

2) речення мають завершуватись новою інформацією, що є незнайомою для слухача. Ця невідома інформація може стати ініціальною для наступного речення.

Таким чином, інформаційна структура є важливим інструментарієм у комунікації. Окрім комунікативної значущості, цей феномен є інтегрованим у граматику і на сьогоdnішньому етапі розвитку науки розглядається у світлі новітніх генеративних теорій.

З огляду на останні розвідки у лінгвістиці, сучасна царина інформаційної структури речення досліджує взаємодію порядку слів та інформаційного пакування. Новітній підхід, Програма Мінімалізму (1995), запропонована Н. Хомським, розглядає порядок слів як маркер інформаційної структури у дискурсі. У нашому дослідженні ми аналізуємо давньоанглійську іменну фразу як конститuent давньоанглійського синтаксису і її взаємозв'язок з інформаційною структурою речення.

Як відомо, давньоанглійська мова вважається флективною з відносно гнучким порядком слів. Пересув від гнучкого порядку слів до фіксованого є результатом численних лінгвістичних та соціолінгвістичних змін в історії англійської мови. На думку більшості вчених найбільш вагомим фактором змін у давньоанглійському синтаксисі є вирівнювання флексій (*levelling of inflection*) разом з втратою морфологічних сигналів, що позначають семантичні зв'язки між синтаксичними елементами речення. Наприклад, зв'язок між агенсом (суб'єктом) та пацієнтом (об'єктом) процесу, що виражено дієсловом.

Інші менш важливі фактори, що впливають на вище зазначені трансформації, є операції принципу кінцевого навантаження, інтеграція та граматикалізація мовних одиниць, які виражають післядумку і засвоєння мови. Градуальна модифікація англійської морфології і синтаксису виразилась у типологічному пересуві англійської мови від домінуючо-синтетичної до домінуючо-аналітичної.

Синтаксична зміна англійської мови маніфестує моделями порядку слів, що застосовуються на різних стадіях розвитку мови. Низка праць описують давньоанглійську мову як мову з дієсловом у другій позиції [3]. Спільною рисою мов, що мають або мали порядок, де дієслово у другій позиції, є розвиток хибних підметів (*dummy subjects*), як екзистенційне *there* чи хибне *it* [3]. Впродовж історичного розвитку англійська мова змінилась від мови з дієсловом у другій позиції до мови з дієсловом у середній позиції. Таким чином, базовою моделлю стала SVO.

Згідно з основними правилами про порядок слів у давньоанглійській мові, у нашій розвідці ми аналізуємо позицію та інформаційне навантаження іменної фрази у давньоанглійському реченні у світлі генеративної парадигми.

У 1980-х роках низка лінгвістів помітили, що традиційна структурна репрезентація іменної фрази як NPs містила багато недоліків [2]. Як альтернативу було запропоновано детермінант у позицію функціонального ядра детермінантної фрази (DP), у якій NP була компонентом.

Гіпотеза детермінантної фрази знаходиться у полі зору Хомскіанських генеративних підходів. У вирі теорій та дискусій суттєвим переверотом стало дисертаційне дослідження С. Ебні. У своїй праці С. Ебні (1987) пропонує наступну структуру детермінантної фрази (Рис. 2) [1]:

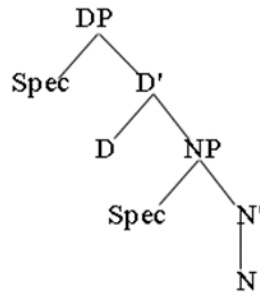

Рис. 2 Структура детермінантної фрази за С. Ебні (1987)

Вище зазначена структура зображує іменні та клаузальні конституенти на одному рівні, оскільки вони мають функціональні шари, що проєктуються до фразових категорій. Серед вчених постає питання, чи можна емпірично пояснити структуру DP, як IP (*Inflectional phrase*)/CP (*Complementizer Phrase*) пояснюється у Н. Хомського, серед інших фраз. Відповідь на це запитання не може бути однозначною, тому що існують безартиклеві мови, як, наприклад, слов'янські. Однак, було запропоновано, що навіть такі мови потребують DP шару, наприклад, хорватсько-сербська мова, польська [4]. Дослідження синтаксису давньоанглійської мови свідчать, що давньоанглійська мова належить до групи мов, що немає спеціально визначеного артикля.

Давньоанглійська мова описується як мова з так званим "правилом узгодження" (*rule of concord*), означаючи, що усі конституенти речення повинні узгоджуватись у роді, числі та відмінку. Наприклад, у *se leoma – the light*, означений артикль *se* і іменник *leoma* узгоджені у роді та числі. Цей приклад відображає детермінантну іменну фразу (DP), яку можна розглянути у теорії X-штрих (рис. 3) (за Н. Хомським) та у новій інтерпретації (рис. 4) (за С. Ебні):

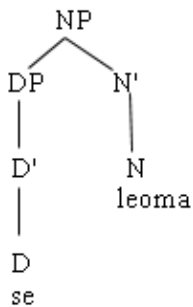

Рис. 3 Дериваційне дерево детермінантної іменної фрази за Н. Хомським

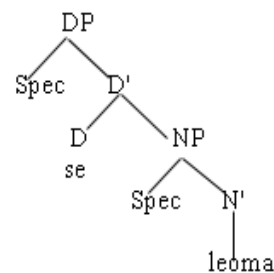

Рис. 4 Дериваційне дерево детермінантної іменної фрази за С. Ебні

Згідно Рис. 3 вершиною проєкції є іменна фраза NP, натомість С. Ебні (Рис. 4) вважає, що вершиною іменної фрази є DP. Н. Хомський не заглиблювався у проблему внутрішньої архітектури іменної фрази, а відтак його задовольнила гіпотеза С. Ебні і у проєкцію DP він додав артиклі, вказівні і присвійні займенники, посесивні групи з 's.

Шляхом вибірки ми обрали декілька прикладів детермінантної іменної фрази. Розглянемо кілька прикладів з метою висвітлення її інформаційного навантаження і структури. Наприклад:

(5) *wæs mīn fæder folcum gecýþed* (IV, *Beowulf*)
my father was known to the folk

У реченні (5) наявна детермінантна іменна фраза *mīn fæder*, яка згідно контексту, експлікує нову інформацію для слухача (фокус), оскільки нам невідомо про якого батька йде мова. Пізніше у тексті наголошується, що це був батько Беовульфа на ім'я Егтеова, що маркує відому інформацію для дискурсу (топик). Таким чином, вживання присвійного займенника робить сприймання інформації важчим і слухач може лише здогадуватися про що йде мова, що одночасно створює труднощі у правильній інтерпретації фактів. Проілюструємо на прикладі дериваційного дерева:

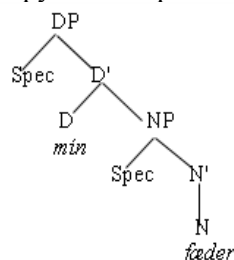

Рис. 5 Дериваційна модель детермінантної іменної фрази

(6) *Se cyning het hie feohtan ongean Peohtas* (449, *Anglo-Saxon Chronicle*)

The king commanded them to fight against Picts

Речення (6) ілюструє детермінантну іменну фразу у першопозиції. Означений артикль *se* маркує відому інформацію для слухача та дискурсу (топiк), оскільки у попередньому реченні мова йшла про короля Вортігерна. Присутність означеного артикля полегшує сприйняття інформації слухачем, тому що він залучений у логічний перебіг подій. Друга частина речення експлікує нову інформацію для дискурсу та слухача (фокус), оскільки слухач вперше зустрічає ситуацію з Піктами, про яких раніше не згадувалось. Зобразимо у вигляді дериваційного дерева детермінантну іменну фразу:

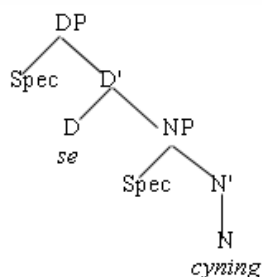

Рис. 6 Дериваційна модель детермінантної іменної фрази
з означеним артиклем

Отже, проаналізувавши приклади з означеним артиклем та присвійним займенником в іменній фразі, ми дійшли висновку, що незважаючи на те, що структурно їх дериваційні моделі однакові, однак вони репрезентують різну інформацію.

З точки зору традиційної граматики, структуру іменної фрази розглядають як таку, що містить N як головний елемент фрази. На противагу цьому у генеративній парадигмі визнано існування функціональної проекції DP, до складу якої входить NP. Припущення про те, що головним елементом у структурі іменної фрази є функціональна, а не лексична категорія, стало поштовхом до створення гіпотези про детермінантну фразу. Структура іменної фрази пов'язана з її інформаційним навантаженням у реченні. Ініціальні позиції конститuentів іменної фрази у давньоанглійському реченні маркують топiк чи фокус, що є важливим у процесі сприйняття та аналізі інформації. Використовуючи надбання генеративної граматики та процедурний апарат ICP, вважаємо доцільним та перспективним проаналізувати інформаційну структуру іменної фрази у діахронічному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abney S. The English noun phrase in its essential aspect [Електронний ресурс] / S. Abney // Cambridge : MIT., 1987. – Режим доступу : <http://www.vinartus.net/spa/87a.pdf>
2. Alexiadou A. Noun Phrase in the Generative Perspective / A. Alexiadou, L. Haegeman, M. Stavrou. – Berlin : Walter de Gruyter, 2007. – 665 p.
3. Baker C. L. English Syntax / C. L. Baker. – Cambridge, MA : M.I.T. Press, 1995. – 560 p.
4. Bartnik A. Noun Phrase structure in Old English. Quantifiers and other functional categories / A. Bartnik. – KUL : Lublin, 2011. – 210 p.
5. Chafe W. Discourse, consciousness and time / W. Chafe. – Chicago : University of Chicago Press, 1994. – 327 p.
6. Chomsky N. Deep structure, surface structure and semantic interpretation / N. Chomsky // Studies on semantics in generative grammar / N. Chomsky. – The Hague: Mouton, 1972. – P. 62–119.
7. Coene M. From NP to DP: The syntax and semantics of noun phrases / M. Coene, Y. D'Hulst. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2003. – 368 p.
8. Féry C. The Oxford Handbook of Information Structure / C. Féry, S. Ishihara. – Oxford : OUP, 2016. – 800 p.
9. Firbas J. Functional sentence perspective in written and spoken communication / J. Firbas. – Cambridge : CUP, 1992. – 239 p.
10. Haegemann L. Elements of Grammar. Handbook of Generative Syntax / L. Haegemann. – the Netherlands : Kluwer Academic Publishers, 1997. – 349 p.
11. Halliday M. An Introduction to Functional Grammar / M.A.K. Halliday. – UK : Routledge, 2013. – 808 p.

12. Keizer E. The English Noun Phrase / E. Keizer. – Cambridge: University Press, 2007. – 394 p.
13. Lambrecht K. Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus, and the Mental Representations of Discourse Referents / K. Lambrecht. – Cambridge : CUP, 1994. – 388 p.
14. Mathesius V. A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis / V. Mathesius. – Prague: Academia, 1975. – 228 p.
15. Meurman-Solin A. Information Structure and Syntactic Change in the History of English / A. Meurman-Solin, M. López-Couso, B. Los. – New York : OUP, 2011. – 352 p.
16. Prince E. Towards a taxonomy of Given-New information / Ellen Prince – New York : Academic Press, 1981. – (Radical Pragmatics). – P. 223–256.
17. Vallduvi E. The dynamics of information packaging / E. Vallduvi // Integrating information structure into constraint-based and categorial approaches / E. Vallduvi. – Amsterdam : Inst. for Logic, Language & Computation, 1994. – P. 1–26
18. Слюсарь Н. А. На стыке теорий: Грамматика и информационная структура в русском и других языках / Н. Слюсарь. – М.: ЛИБРОКОМ, 2012. – 416 с.

REFERENCES

18. Slusar N. A. Grammar and Information Sentence Structure in the Russian and other languages / N. Slusar. – М.: LIBROKOM, 2012. – 416 p.

The peculiarities of Noun Phrase Information Structure in Old English

Volnytska D. O.

Abstract. The article considers peculiarities of the Old English syntax with the specific reference to OE Noun phrase namely Determiner phrase. The paper highlights basic structural components of NP analyzed in OE written records. The author illustrates main patterns of NP in generative framework using the modern approach such as Information Sentence Structure (ISS). The article explains different scientific views concerning ISS, reveals new generative approaches to defining the main components of IS, i.e. topic, focus.

Keywords: noun phrase, information sentence structure, determiner phrase, topic/focus, actual division of the sentence.

Особенности информационной структуры именной фразы в древнеанглийском языке

Вольницкая Д. О.

Аннотация. Статья посвящена анализу особенностей синтаксиса древнеанглийского языка, фокусируясь на структуре именной фразы, а именно детерминантной. В статье рассмотрено базовые структурные компоненты именной фразы на основе древнеанглийских письменных памятников. Автор иллюстрирует основные модели именной фразы в свете генеративной грамматики, используя современный подход как информационная структура предложения (ИСП). Исследование объясняет различные научные подходы касательно ИСП, раскрывает новые генеративные подходы в определении главных компонентов ИСП, а именно фокус и топик.

Ключевые слова: именная фраза, информационная структура предложения, детерминантная фраза, топик/фокус, актуальное членение предложения.